

Participatieverslag consultatietraject Energieprogramma Hardenberg

Voor: Werner ten Kate / College Hardenberg

Doel: College te informeren over uitkomsten participatietraject dat is uitgevoerd voor het concept Energieprogramma Hardenberg. Tevens wordt aangegeven hoe de inbreng is verwerkt

Van: Henk van Kessel

Datum: 10-10-2024

Het concept Energieprogramma Hardenberg is in het kader van het participatiebeleid ter raadsplgging voorgelegd aan betrokken partners. Gelijktijdig is het programma gedeeld met de raad en intern ter reflectie voorgelegd bij betrokken medewerkers.

In deze participatienota geven we aan welke reflecties we hebben ontvangen en hoe we die hebben meegenomen in het Ontwerp energieprogramma. Dit Ontwerp energieprogramma willen we terinzage leggen op basis van een nog te nemen collegebesluit. Deze participatienota wordt betrokken bij dat collegebesluit.

1. Energieprogramma Hardenberg

We werken aan een nieuw energieprogramma voor de komende jaren. De richting en kaders voor dit energieprogramma staan in de strategiebrieven energietransitie en -innovatie. Daarin hebben we de koers bepaald. In het energieprogramma werken we deze koers uit. Ons energiebeleid is erop gericht dat onze eigen gemeentelijke ambities en doelen in de pas lopen met de landelijke doelen uit het klimaatakkoord. Een belangrijk verschil ten opzichte van het meerjarenprogramma Duurzaam Hardenberg 2020-2024 is dat de onderwerpen 'klimaat, water & biodiversiteit' en 'circulariteit' niet terug komen. Deze onderwerpen komen terug in separate programma's.

In het energieprogramma staat wat we gaan doen voor vijf inhoudelijk “transitiepaden”:

- Gebouwde omgeving
- Bedrijventerreinen & industrie
- Mobiliteit
- Stroom & gas
- Eigen gebouwen & activiteiten

Elk transitiepad is uitgewerkt in een aantal sporen. Hierin staat wat we inhoudelijk gaan doen (nu, straks, later) om onze ambities te halen.

Daarnaast zijn in het zesde transitiepad “Wat is er nodig?” vier randvoorwaardelijke sporen uitgewerkt.

2. Participatiedoel en ruimte

Het concept energieprogramma Hardenberg is ter raadpleging en advies voorgelegd aan onze partners. Het gaat hier om een onderwerp van groot maatschappelijk belang met een brede scope. Participatie rond het nieuwe energieprogramma heeft een instrumenteel doel.

Met participatie willen we de kwaliteit van het energieprogramma vergroten door kennis en ervaringen van stakeholders en inwoners te benutten. Het concept Energieprogramma is gebaseerd op de eerder vastgestelde richting en kaders uit de strategiebrieven energietransitie en -innovatie. Dit laat bij de meeste transitiepaden nog maar weinig participatieruimte over. Dat maakt de invloed van participanten beperkt.

Daarom is gekozen voor de laagste treden op de Hardenbergse participatieladder: raadplegen en adviseren. De trede op de ladder verschilt per transitiepad.

Bij de meeste transitiepaden kiezen we voor raadplegen. Hierbij vragen we participanten om (op onderdelen) hun meningen, standpunten, ervaringen of ideeën te delen. We gebruiken deze reacties om het energieprogramma, te verbeteren of aan te scherpen, en wegen af of en hoe we de reacties kunnen meenemen. Het kan ook zijn dat we reacties naast ons neerleggen. Wel leggen we goed uit waarom we reacties die we gedurende het participatietraject krijgen wel of niet meenemen.

Bij de Gebouwde Omgeving kiezen we voor adviseren. Hier vragen we participanten nadrukkelijk om met ons mee te denken en oplossingen aan te dragen. Reacties spelen een belangrijke rol bij het uitwerken van dit transitiepad. Als we een advies niet

overnemen, zorgen we voor een goede onderbouwing/motivering. Bij het transitiepad 'stroom en gas' is geen participatieruimte. Dat maakt participatie voor dat transitiepad niet zinvol.

3. Participatieproces

Het uitkomsten van participatieproces als opgenomen in dit participatieverslag worden verwerkt in het Ontwerp energieprogramma. Dit Ontwerp energieprogramma wordt op basis van een nog te nemen collegebesluit ter inzage gelegd. Dit doen we om het energieprogramma als vrijwillig programma onder de Omgevingswet te kunnen plaatsen.

Bovenstaande houdt in dat het college dit participatieverslag betreft bij het besluit over het Ontwerp energieprogramma en de terinzagelegging van dit programma. De raad wordt in kennis gesteld van dit besluit, inclusief het participatieverslag. Het participatieverslag zal uiteindelijk samen met het reactienota op eventueel te ontvangen zienswijzen onderdeel uitmaken van het raadsbesluit tot vaststelling van het energieprogramma.

4. Participanten per onderwerp

We hebben ons in het participatietraject per onderwerp (transitiepad) met name gericht op raadplegen en/of advies vanuit partijen die vanuit een professionele achtergrond betrokken zijn bij de onderwerpen uit het concept energieprogramma. Daarnaast zijn inwoners gevraagd die ervaring hebben met het onderwerp. Hiervoor hebben we de volgende argumenten:

- De gemeente is hoeder van het algemeen belang.
- Ons participatiedoel is het verbeteren van de kwaliteit van het programma door inbreng van participanten.
- De participatieruimte is beperkt.

De participanten is gevraagd te reflecteren op het energieprogramma: wat vinden ze ervan, staan de juiste dingen benoemd, zijn er nog punten die de participanten ons vanuit hun kennis en ervaring willen geven? Ook is de participanten gevraagd om het programma te verdiepen en aan te vullen en daarbij te focussen op de vraag: wat gaan we doen en kunnen de participanten daar vanuit hun eigen rol (mede) invulling aan geven?

In alle gevallen is het concept energieprogramma vooraf beschikbaar gesteld. Participanten hebben op verschillende wijze hun inbreng geleverd: in een gesprek, tijdens een bijeenkomst en/of per mail.

Per onderwerp zijn de volgende participanten uitgenodigd voor reflectie.

Gebouwde Omgeving (adviseren)

- Vechtdal Wonen
- Energiecoaches
- Inwoners op basis van een selectie van deelnemers routekaarten Transitievisie Warmte
- Plaatselijke belangen
- Makelaars

Bedrijventerreinen en industrie

- Ondernemerskringen

Mobiliteit

- Gelders-Overijsselse Regionale Aanpak Laadinfrastructuur (GO-RAL)
- CUMULA
- LTO

Energiesysteem van de Toekomst: Energiebeschikbaarheid en aanpak netcongestie

- Netwerkbedrijven: ENEXIS, RENDO en Cogas/Coteq

5. Vertrouwelijkheid in participatieverslag

Om reden van vertrouwelijkheid en AVG zijn in het participatieverslag beperkt namen van organisaties (namelijk daar waar dat expliciet nodig en functioneel is in het kader van de reflectie en verwerking) en geen namen van personen genoemd.

6. Uitkomsten participatietraject en wijze van verwerking

In het participatieverslag wordt per onderwerp ingegaan op de reflecties en wijze van verwerking.

Over de volle breedte hebben participanten hun waardering uitgesproken over de helder structuur en opbouw, de leesbaarheid als ook de algehele inhoud van het energieprogramma. Ook de mogelijkheid om op het concept te kunnen reflecteren is gewaardeerd. We volstaan met dit op deze plek te melden.

In het overzicht zijn naast de ontvangen reactie van participanten ook de intern ontvangen reflecties opgenomen als een aparte groep. Datzelfde geldt voor de aandachtspunten en suggesties die vanuit het woordvoerdersoverleg van de Raad zijn ingebracht.

In het participatieverslag zijn tekstuele opmerkingen niet meegenomen. Die zijn wel verwerkt.

Num mer	Onderdeel Energieprogramma	Reflectie en suggesties	Wijze van verwerking	Plaats in tekst
0	Algemeen	Wederkerigheid Vechtdal Wonen en gemeente Hardenberg. Vechtdal Wonen wordt vaak genoemd in tekst. Daarmee kan indruk ontstaan dat er behoorlijk "geleund" wordt op Vechtdal Wonen, terwijl andere stakeholders vooral worden geïnformeerd, gefaciliteerd, gestimuleerd of worden ontzorgd. Gaat vooral om het gezamenlijk optrekken	In tekst is op diverse plekken expliciet gemaakt dat gemeente en Vechtdal Wonen samen optrekken en als netwerkpartners elkaar faciliteren. Tegelijkertijd is ook bij andere stakeholders meer expliciet gemaakt wat hun bijdrage is of kan zijn. Hiermee beogen we de rol van onze stakeholders en met name Vechtdal Wonen inclusief de wederkerigheid beter te benoemen.	Diverse plaatsen in de tekst
0	Algemeen	Energieneutraal betekent nogal wat. Klimaatakkoord is leidend dus deel energie komt altijd van buiten gemeentegrens. Suggestie is om term	Term energieneutraal is uit de tekst gehaald. Deze is echter niet vervangen door de term klimaatneutraal. Gekozen is voor	Diverse plaatsen in de tekst

		klimateutraal te gebruiken. Verschil in impact/effect/benodigde middelen in regio tussen beide termen is fors.	een meer concrete uitwerking van ambitie en doel. Ook de ondertitel van het energieprogramma is aangepast.	
0	Algemeen	In het energieprogramma staan diverse prestatieafspraken benoemd. Dit zuiver gescheiden houden in programma lange termijn-afspraken, in prestatieafspraken jaarlijkse afspraken.	Onderscheid is in tekst opgenomen. Aantal keren dat in tekst prestatieafspraken Vechtdal Wonen worden benoemd is verminderd.	Spoor 1 Spoor 2 Spoor 12
0	Algemeen	Jaartallen/indicatie van periode behorend bij 'nu', 'straks' en 'later' ontbreekt. Het is wenselijk om hier wel enige duiding aan te geven (tijdens het overleg werd gesproken over komende jaren, 2030/2035 en 2050).	Het is een bewuste keuze om NU STRAKS LATER niet van jaartallen te voorzien, waarbij STRAKS staat voor een overgangperiode die in tijd kan variëren. We nemen de suggestie niet over.	Diverse plaatsen in de tekst
0	Algemeen	Verzoek om het woord stroom te vervangen door elektriciteit	De term stroom is vervangen door elektriciteit	Door gehele tekst
0	Algemeen	Hoe energieneutraal te definiëren?	Term energieneutraal is uit de tekst gehaald.	Diverse plaatsen in de tekst
0	Algemeen	Tekst is niet consistent wat betreft Co2 opgave. Moet uitstoot naar 0 naar 95% reductie of nagenoeg nul?	In de tekst wordt overal de formulering nagenoeg nul of nagenoeg geen aangehouden	Algemeen
0	Algemeen	Landbouw komt beperkt voor in document terwijl er met de monomestvergisting toch wel behoorlijk wat kansen liggen. In den Haag wordt hard	Duurzaam gas uit monomestvergisting is belangrijk onderdeel in aanpak energietransitie en warmtevoorziening. Gemeente	Spoor 10

		<p>gewerkt aan technische belemmeringen. Echter als dit is opgelost willen we wel snel door kunnen pakken. Immers perspectief voor de landbouw.</p>	<p>werkt nauw samen met netwerkbedrijven om hier invulling aan te geven en initiatieven van de grond te krijgen. Gemeente ondersteunt samen met netwerkbedrijven initiatieven rond mono-mestvergisting met kennis en informatie. Initiatief mono-mestvergisting cluster agrariërs bij Ane wordt in aanloopfase ook financieel ondersteund. Is eerder ook gedaan bij initiatief Ommerkanaal.</p>	
0	Algemeen	<p>Wat opvalt is dat er geschreven wordt om van het gas af te gaan en tegelijkertijd willen jullie meer duurzaam gas. Rijmt dat wel met elkaar?</p>	<p>We willen specifiek van het <u>aardgas</u> af. Duurzaam gas uit mono-mestvergisting of co-vergisting zien we juist als belangrijk deel van de oplossing in de warmtetransitie. De bestaande gasinfrastructuur kan worden benut voor deze duurzame gassen. Dit voorkomt desinvesteringen. Dit is ook helder verwoord in het energieprogramma.</p>	<p>Transitiepad Gebouwde omgeving Spoor 10</p>
0	Algemeen	<p>Hoe wordt uiteindelijk de evaluatie/berekening naar energieneutraal gemaakt? Wordt er rekening gehouden met energieneutrale woningen en bedrijven of wordt de berekening op gemeenteniveau</p>	<p>Ergieneutraal is geschrapt mede omdat dit bij meerdere partners en stakeholders vergelijkbare vragen oproep</p>	<p>Door gehele tekst</p>

		gemaakt?		
0	Algemeen	<p>Terugdringen CO2-uitstoot hangt ook af van de toe te passen bouwmaterialen, denk aan beton.</p> <p>Maak bij de inleiding van dit document naast een samenvatting ook melding van de drie programmalijnen.</p>	<p>De drie programmalijnen uit de strategiebrieven zijn toegevoegd in Hoofdstuk 1.</p> <p>We maken op de website een webpagina over ons energieprogramma die tevens als samenvatting dient.</p> <p>Het energieprogramma wordt opgesteld en vormgegeven met aandacht voor publiekstoegankelijkheid.</p>	H1 Wat is het energieprogramma
1	Wat is het energieprogramma	Tekst zou meer urgentie moeten uitdrukken. 1,5 graad Celsius is al bereikt.	Tekst is aangescherpt op dit punt	H1 Wat is het energieprogramma

1	Wat is het energieprogramma	Leg naast alle technische maatregelen meer accent op bewustwording en gedrag; daarmee is 10 - 15 % duurzaamheidswinst te boeken! Deze opmerking komt meerdere keren terug.	Tekst is hierop aangepast.	H1 Wat is het energieprogramma
1	Wat is het energieprogramma	Geef aan welke rol communicatie speelt, zowel zenden (mediamix) als ontvangen (waaronder een burgerberaad). Er valt hier en daar nog een kloof te overbruggen.	Op de rol en uitwerking van communicatie wordt ingegaan in H2 Visie en strategie en Spoor 15 Communicatie, participatie en samenwerking.	H1 Wat is het energieprogramma H2 Visie en strategie Spoor 15
2	Visie en Strategie	Suggestie om de noodzaak te benadrukken dat overgang naar duurzame energie inspanningen vraagt van alle betrokken partijen, overheden, bedrijven, inwoners, coöperaties & netbeheerders.	Tekst Onze visie ad 1 is aangepast	H2 Visie en strategie
2	Visie en Strategie	Afhankelijkheid andere partijen genuanceerder brengen. Hardenberg is weliswaar afhankelijk van netbeheerders	Tekst is op diverse plaatsen hierop aangepast	Door gehele tekst

		en andere betrokken partijen, maar ook met die partijen in gesprek en werkt met die partijen in samenwerking aan oplossingen. Het komt nu over alsof we totaal geen invloed hebben, maar dit is in de praktijk natuurlijk niet zo. Voor netcongestie is die afhankelijkheid mogelijk groter dan op andere onderwerpen. Voor groen gas projecten loopt langjarige samenwerking en ook op andere terreinen is er samenwerking (overleg, inzet stimuleringsmiddelen, zoals subsidies, etc.)		
2	Visie en Strategie	Hoe vroegtijdige participatie te duiden?	Term vroegtijdig is geschrapt. En er zijn enkele voorbeelden van toekomstige plannen toegevoegd waar participatie een rol bij gaat spelen.	H2 Visie en strategie
2	Visie en Strategie	Soms ligt een opgave buiten de verantwoordelijkheid van de gemeente zoals de landbouwopgave, waar weinig middelen voor zijn. Echter het middel dat wij hard nodig hebben is vergunningverlening en dat ligt wel bij de gemeente.	We onderkennen het belang van vergunningverlening voor de landbouw. Echter ook hier gelden beperkingen vanuit regelgeving en juridische uitspraken. Geen tekstaanpassing nodig	H2 Visie en Strategie
2	Visie en Strategie	Geldt 50% lokaal eigendom alleen voor elektriciteit of ook voor warmte?	De afspraak 50% lokaal eigenaarschap is in de RES gemaakt voor de opwek van elektriciteit vanuit wind en grootschalige zon op	H2 Visie en strategie

			land. Er is geen afspraak over het eisen van 50% lokaal eigenaarschap voor de opwek van duurzaam gas. Bij de ontwikkeling van groen gas is de uitgangssituatie anders en spelen ook andere transitieopgaven nadrukkelijk een rol. Bij warmte netontwikkeling gelden weer andere regels rond eigendom c.q. in overheidshanden zijn warmtenet. Tekst H2 onder communicatie en participatie is aangepast.	
2	Visie en Strategie	Illustreer wat willen we bereiken met positieve resultaten zoals De Koppel	Voorbeeld De Koppel is toegevoegd	H2 Visie en strategie
2	Visie en Strategie	Suggestie voor werken met expertpanels en burgerberaad	Hardenberg betreft inwoners en anderen op basis van haar participatiebeleid. Bij uitwerking woningtypebenadering is bijvoorbeeld gewerkt met ontwikkelen controlegroep. Afhankelijk van het onderwerp wordt op maat de samenwerking met inwoners en andere te betrekken organisaties bepaald. We leggen ons niet op voorhand vast op termen als expertpanel of burgerberaad.	H2 Visie en strategie
2	Visie en strategie	Suggestie is om op meerdere plaatsen regierol gemeente te noemen	Suggestie wordt niet overgenomen. We hebben in het hoofdstuk aangegeven dat onze rol verschilt	H2 Visie en strategie

			en we op meerdere vlakken niet de regie in handen hebben/Het expliciet benoemen van een regierol zoals wordt gesuggereerd roept juist weer het beeld op dat we als gemeente de regie in handen hebben.	
2	Visie en Strategie	Wat wordt bij "gerichte inzet van middelen" verstaan onder onrendabele top?	Tekst is aangepast	H2 Visie en strategie
2	Visie en Strategie Gebouwde omgeving	Hoe ziet de Gemeente de rolverdeling tussen het Energieloket, Energiek Hardenberg en de Duurzaamheidsgidsen als vrijwilligersgroep van de Koppel? Waarom wordt hier wél Energiek Hardenberg en niet de duurzaamheidsgidsen van de Koppel genoemd? En in meer brede zin: Hoe ziet de Gemeente Hardenberg de regierol in relatie met diverse inwoners, bedrijven en partners?	Energieloket en energiecoaches zijn toegevoegd bij onderdeel Energietransitie is van ons allemaal. Op rol en positie Energieloket wordt ingegaan in Transitiepaden Gebouwde Omgeving en Wat is nodig?	H2 Visie en strategie Transitiepad Gebouwde omgeving Transitiepad Wat is nodig?
3	Energiesysteem van de Toekomst	Goed om in hoofdstuk Energiesysteem van de Toekomst bij Opgaven korte termijn concreet te benoemen dat er niet alleen naar de elektrificatie wordt gekeken, maar juist ook naar andere energiebronnen, zoals groen gas & dat de mogelijkheden voor bijvoorbeeld waterstof onderzocht worden. We hebben	Onderdeel korte termijn is sterk ingedikt en inhoudelijk grotendeels komen te vervallen. Was te veel overlap met uitwerking transitiepaden.	H3 Energiesysteem van de toekomst

		<p>in de energietransitie namelijk alle (in ieder geval verschillende) energiebronnen nodig om de energietransitie te laten slagen. Alternatieve energiebronnen zullen deels het netcongestieprobleem kunnen opvangen, doordat bijvoorbeeld de warmtevraag deels niet meer ingevuld hoeft te worden met elektriciteit, maar met een duurzaam gas of in sommige gevallen een warmtenet.</p>		
3	Energiesysteem van de Toekomst	<p>In hoeverre kan en wil je hier als gemeente een rol in spelen? En hoe? Als aandeelhouders (van Cogas, Enexis), of als stakeholder, participant?</p>	<p>Dit hoofdstuk is vooral bedoeld om dynamische overgang naar het energiesysteem van toekomst te duiden, als ook de eindsituatie. Het is evident dat we dit als gemeente in samenwerking met andere partners doen. Soms hebben we daarop zelf de regie, maar ligt de regie elders. Dit maakt ook dat onze rol in het transitieproces verschilt en wisselt in de tijd. Geen tekstaanpassing</p>	H3 Energiesysteem van de toekomst
3	Energiesysteem van de Toekomst	<p>In tekst staat "Daarom werken we met andere overheden, netwerkbedrijven, het bedrijfsleven en Vechtdal Wonen aan integrale oplossingen voor een langjarige duurzame energievoorziening". Zijn er al enkele voorbeelden waar aan gedacht wordt?</p>	<p>Dit hoofdstuk is vooral bedoeld om dynamische overgang naar het energiesysteem van toekomst te duiden, als ook de eindsituatie. De voorbeelden waar om wordt gevraagd zijn uitgewerkt in de vijf inhoudelijke transitiepaden en de</p>	H3 Energiesysteem van de toekomst

			daarin onderscheiden sporen. Geen tekstaanpassing.	
3	Energiesysteem van de Toekomst	De uitbreiding van het stroomnet voor 2030 is in 2024 al voor driekwart vergeven. Deze uitbreiding is in 2030 al niet meer voldoende. Verdere netuitbreidingen zijn dus nodig. Is dit in het algemeen of specifiek voor de gemeente Hardenberg?	Dit is het beeld vanuit het perspectief van de gemeente Hardenberg op basis van informatie van Enexis. Geen tekstaanpassing.	H3 Energiesysteem van de toekomst
3	Energiesysteem van de Toekomst	Meer inzetten op waterstof productie. Voordelen biogas: CO2 neutraal. Voorlopig voldoende substraat (mest), maar twijfelachtig in de toekomst. I.t.t. zon en wind niet afhankelijk van weer. Nadelen biogas: Hoge kostprijs €1,77-3,00 per m3 gas. Lagere energiedichtheid dan aardgas. Toekomst landbouw is circulair. Betekent geen mestoverschot meer.	We nemen kennis van de suggestie, maar houden vast aan ontwikkeling biogas en groen gas. We zien hier ook met de toekomstige ontwikkeling landbouw voldoende potentie, waarbij vergisting van mest onderdeel is van een circulaire landbouw.	H3 Energiesysteem van de toekomst Spoor 10
4	Gebouwde omgeving	Vechtdal Wonen zet in op all-electric, terwijl gemeente ook inzet op hybride, ook voor eindsituatie. Bij een gezamenlijke wijkaanpak kan dit elkaar tegenwerken (huurders en kopers die elkaar spreken). Dit vergt goede proces afspraken onderling.	De aandacht die dit vraagt wordt onderkend. Het is een aandachtspunt in de uitwerking van de wijkgerichte aanpak en daarmee het Warmteprogramma en Warmte Uitvoeringsplannen. We nemen de benodigde procesafspraken op in de communicatie- en participatieplannen die hierbij	Spoor 1 Spoor 2

			worden opgesteld. Dat doen we in samenwerking met onze partners, waaronder ook Vechtdal Wonen.	
4	Gebouwde omgeving	Segment particuliere verhuurders benoemen. Zijn ongeorganiseerd. Zijn paar wat grotere beleggers. Bij wijkaanpak alert op zijn.	Particuliere beleggers zijn toegevoegd	Spoor 1 Spoor 2
4	Gebouwde omgeving	Voorkeur Vechtdal Wonen voor meer verkenning naar / focus op collectieve oplossingen voor gebouwde omgeving, zoals mini-warmtenet, collectieve (bodem)warmtepomp.	Tekst spoor 1 en spoor 3 is hierop aangepast.	Spoor 1 Spoor 3
4	Gebouwde omgeving	Wijkaanpak is van onderaf en niet directief?	Is conform lijn in Energieprogramma Geen aanpassing tekst nodig	Spoor 1
4	Opwek duurzaam gas	Allocatie duurzaam gas is aandachtspunt	Aandachtspunt wordt onderkend en is onderdeel overleg netwerkbedrijven en onderdeel van actie "We verkennen hoe we het in de gemeente opgewekte duurzame gas lokaal kunnen gebruiken in in onze woningen, bedrijven en de eigen gebouwen." Geen aanpassing tekst nodig.	Spoor 10
4	Gebouwde omgeving	In spoor 1 bij Wat gaan we doen? 2e zin toevoegen: , maar bijvoorbeeld elektrisch te verwarmen of met groen gas. Dit te doen omdat het goed is om	Tekst aanpassing is overgenomen	Spoor 1

		inwoners de verschillende keuzes duidelijk voor te leggen. Het is belangrijk om duidelijk te maken wat aardgasvrij betekent. Er heerst voornamelijk landelijk de perceptie dat dit altijd all-electric is.		
4	Gebouwde omgeving	Duiden dat keuze hybride ook financiële motivatie kent. All-electric kost een inwoner misschien wel 10 tot 20K aan isolatiekosten en de kosten van een all-electric warmtepomp, ondanks subsidies. Dit geldt zeker voor oudere huizen, waarbij de isolatie niet al te best is. De vraag is of inwoners bereid zijn om deze investering vrijwillig te doen of dit te kunnen financieren. Een hybride warmtepomp kent veel minder investeringskosten voor de inwoner, waardoor ze sneller bereid zijn om een verduurzamingskeuze te maken op basis van de te maken kosten.	De suggestie is verwerkt in spoor 2 bij het onderdeel Wat gaan we doen?	Spoor2
4	Gebouwde omgeving	Suggestie om bij spoor 3 Wat is de opgave de laatste zin te vervangen door: Voor warmtenetten heb je een groot aantal inwoners nodig om de maatschappelijk kosten en individuele kosten te kunnen dekken. Het is daarom de vraag of warmtenetten nog haalbaar zijn, als steeds meer inwoners hun woning op een andere manier	Tekstsuggestie is overgenomen	Spoor 3

		verduurzamen.		
4	Gebouwde omgeving	In spoor 4 staat vooral toezichthoudende taken gemeente en Omgevingsdienst en weinig stimulerende elementen. Zijn die er niet?	Rol gemeente is hier inderdaad beperkt en grootste deel gemeentelijke rol is die van toezichthouder op naleving afspraken en regelgeving. Geen tekstaanpassing	Spoor 4
4	Gebouwde omgeving	Bij nieuwbouw is energieneutraal gedefinieerd als jaarbalans. Dat roept vraag op hoe Hardenberg omgaat met de ongelijktijdigheid van opwek en verbruik? Wordt gedacht aan warmtebuffers?	In spoor 6 is passage over energieneutraal geschrapd	Spoor 6
4	Gebouwde omgeving	Elektrificatie in de bouwfase nieuwbouw vraagt om een stroomaansluiting op de bouwlocatie in de bouwfase. Dit sluit aan op convenant Schoon en emissieloos bouwen. Gaat Hardenberg convenant tekenen?	Randvoorwaarde beschikbaarheid elektriciteit in bouwfase is opgenomen in tekst. Wat betreft deelname aan convenant SEB is opgenomen dat dit wordt verkend.	Spoor 6
4	Gebouwde omgeving	Betaalbaarheid is belangrijk aandachtspunt. Terecht dat dit stevig in energieprogramma staat	Het belang van betaalbaarheid is inderdaad stevig als leidend principe in energieprogramma opgenomen. Geen tekstaanpassing	H2 Visie en strategie Spoor 12 Spoor 15
4	Gebouwde omgeving	De Plaatselijke Belangen zien een rol in de informatievoorziening en participatie rond de uitwerking van het warmteprogramma en de daaropvolgende warmte uitvoeringsplannen.	We betrekken de plaatselijke belangen bij de uitwerking van het Warmteprogramma en de daaropvolgende Warmte Uitvoeringsplannen. Dit is ook al benoemd in de acties voor dit spoor.	Spoor 1

			Geen tekstaanpassing.	
4	Gebouwde omgeving	De plaatselijke belangen staan open voor bijeenkomsten in de kern waarin energiecoaches uitleggen hoe je energiemaatregelen in je woning kunt treffen.	In spoor 2 is betrokkenheid plaatselijke belangen toegevoegd aan 1e actie	Spoor 2
4	Gebouwde omgeving	Onder andere omdat gemeente Hardenberg tot op heden inzette op woningtype aanpak, houdt Vechtdal Wonen in haar plannen geen rekening met een eventuele einddatum voor de gasvoorziening. Hoe moet het tijdsbestek waarin wordt toegewerkt naar een aardgasvrije wijk of buurt worden geïnterpreteerd? Ook in relatie tot punt dat toewerken naar aardgasvrije wijk i.c.m. 'dit gebeurt op vrijwilligheid' vragen oproept. Gemeente gaat dus geen gebruik maken van wettelijke dwangmiddelen?	Gemeente zet in de warmtetransitie in op all-electric, hybride met groen gas en collectieve systemen voor de warmtevoorziening. Hybride met groen gas blijft gebruik maken van de netinfrastructuur voor gas. Waar nu nog aardgas door het net gaat wordt dit vervangen door groen gas. Onder meer om deze reden zet de gemeente niet in op het afsluiten van wijken en buurten van het gasnetwerk. En zetten we in op vrijwilligheid in de warmtetransitie. Het klopt dat we geen gebruik willen maken van wettelijk dwangmiddelen. Geen tekstaanpassing.	Spoor 1
4	Gebouwde omgeving	Bij 'Straks': "Sociale huurwoningen Vechtdal Wonen hebben energielabel A". Dit komt niet overeen met interne doelstellingen Vechtdal Wonen en is daarnaast niet passend voor een	Tekst is geschrapt	Spoor 2

		Energieprogramma. Zodoende verzoek dit niet op te nemen in het Energieprogramma.		
4	Gebouwde omgeving	Bij acties staat: "In prestatieafspraken leggen we vast hoe Vechtdal Wonen het woningbestand energieneutraal maakt. We werken samen in pilots." Niet wenselijk om in dit programma vast te leggen. Daarnaast zet Vechtdal Wonen niet per definitie in op energieneutraal, maar een klimaat neutrale portefeuille in 2050.	Tekst is aangepast (zie ook bij Algemeen gemaakte opmerking over prestatieafspraken)	Spoor 2
4	Gebouwde omgeving	Verzoek om in spoor 3 Ontwikkeling warmtenet(ten) de mini-warmtenetten zwaarder te laten terugkomen, richt zich nu vooral op grootschalige warmtenetten. Suggestie: Bij 'Hoe komen we daar' mini-warmtenetten expliciet benoemen. Ook in titel hoofdstuk.	Spoor 3 is aangepast nu grootschalige warmtenetten niet haalbaar blijken. Micro-warmtenetten zijn expliciet in spoor 3 benoemd. Er is niet voor gekozen dit ook in titel terug te laten komen.	Spoor 3
4	Gebouwde omgeving	De 'Groene en gezonde maatlat' wordt genoemd. Dit is een specifieke maatlat van gemeente Hardenberg (en nog in ontwikkeling?). Hier is openbaar echter weinig tot geen informatie over te vinden. Zodoende wenselijk om dit nader toe te lichten / te verwijzen naar openbare informatie elders.	De gezonde en groene maatlat wordt ontwikkeld vanuit het programma Klimaat, Water en Biodiversiteit 2023-2027. De informatievoorziening over de maatlat wordt vanuit dit programma ingericht. Geen tekstaanpassing	Spoor 6
4	Gebouwde omgeving	Niet spreken van 'op orde brengen' maar	Tekst is aangepast	Spoor 1

		van verzwaren zodat in de toekomst alle warmtepompen, zonnepanelen en elektrische auto's aangesloten kunnen worden.		
4	Gebouwde omgeving	Ook benoemen dat verzwaren Laagspanningsnetten daarna in de andere wijken plaats gaat vinden	Tekst is aangepast	Spoor 1
4	Gebouwde omgeving	Netwerkbedrijf geeft suggestie aantal dingen concreter op te schrijven. - Per wijk benoemen aan welke warmterichting wordt gedacht (wellicht is dit niet voor dit energieprogramma, maar wordt dit verder uitgewerkt in het warmteprogramma). - Hoe sluit programma aan bij de andere doelstellingen en visies, zoals NPE, Energievisie Overijssel, Energiestrategie Twente 2.0).	In energieprogramma is aangegeven dat we overgaan naar een meer wijkgerichte aanpak en dat de uitwerking ervan onderdeel is van het nog op te stellen Warmteprogramma. Geen tekstaanpassing Voor het programma is gekeken naar het NPE en de parallel in ontwikkeling zijnde Energievisie Overijssel. De Energiestrategie Twente 2.0 is weliswaar bij ons bekend maar Hardenberg maakt geen onderdeel uit van Twente maar West-Overijssel. Geen tekstaanpassing	Spoor 1
4	Gebouwde omgeving	Suggestie om te benoemen dat voor sommige woningen het kosten effectiever is om beperkt te isoleren en vooral te focussen op het aardgasvrij-ready maken van de woning in stap 2 van huidige	Tekst is aangepast	Spoor 2

		transitievise warmte).		
4	Gebouwde omgeving	Suggestie tekst over energie-efficiënt maken installaties uit te breiden met radiatoren te vervangen door LT-afgiftesystemen zoals convectoren of vloerverwarming	Suggestie is overgenomen.	Spoor 2
4	Gebouwde omgeving	Past toepassen hybride of all-electric niet beter in 3e stap Transitievise warmte? Bewoners zullen eerst hun woning geschikt moeten maken voor een duurzame bron (door isoleren + afgiftesysteem aanpassen). Daarna volgt pas elektrificatie (WP), duurzaam gas of aansluiting op warmtenet.	Onze transitievise is vastgesteld en daarin is de hybride warmtepomp met aardgas onderdeel van stap 2. We nemen de suggestie mee naar de uitwerking van het nieuwe Warmteprogramma in 2025.	Spoor 1 Spoor 2
4	Gebouwde omgeving	Gemist wordt de onderbouwing voor de woningtypeaanpak. De wijze van categoriseren in "woningtype" lijkt vooral gebaseerd op bouwjaar en bouwwijze en is althans hier niet gespecificeerd. Suggestie is een set woningtype-onafhankelijke indicatoren te gebruiken voor een betere, c.q. meer functionele indeling in categorieën. Een extra voordeel van deze aanpak is dat woningen die lastig in een woningtype zijn in te delen zo ook meegenomen kunnen worden. De tot nu toe ontvangen A3-folders over de Energiebespaarroute maken nog	De keuze voor een woningtypebenadering is gemaakt in onze Transitievise Warmte. De uitwerking van de woningtypen gebeurt met ontwikkel- en controlegroepen, met aandacht voor verschillen binnen het woningtype qua bewoning, stand onderhoud, getroffen maatregelen/verbouwingen, etc. De routekaarten die eruit voort komen zijn een hulpmiddelen in het maken van keuzes rond het verduurzamen van de woning.	Spoor 1 Spoor 2

		onvoldoende duidelijk dat ze uitvoerbaar zijn en voor zover ze dat zijn, of ze dan daadwerkelijk leiden tot het beoogde doel.		
4	Gebouwde omgeving	Wijkverenigingen en plaatselijk belangen worden door NMO gezien als een essentiële schakel naar inwoners. Zeker om van push (door overheden) naar pull van inwoners te gaan	Rol plaatselijke belangen met daarbinnen wijkverenigingen is op meerdere plaatsen in de tekst toegevoegd	Spoor 1 Spoor 2 Spoor 15
4	Gebouwde omgeving	Het aantal isolatiemaatregelen zegt (te) weinig over het effect daarvan in termen van energiebesparing. Beter zou zijn om een criterium te kiezen t.a.v. feitelijke energiebesparing, opdat ook ruimte blijft voor 1 uitgebreide isolatiemaatregel die soms meer effect kan hebben dan 2 kleintjes.	Tekst is aangepast	Spoor 2
4	Gebouwde omgeving	Hybride warmtepompen kunnen soms een tijdelijke oplossing zijn, maar zoals aangegeven: het veronderstelt in een latere fase nog een nieuwe stap van hybride naar all-electric. Daarom suggestie zeer terughoudend te zijn met hybride warmtepompen.	We zien hybride warmtepomp als tussenoplossing en als eindoplossing met duurzaam gas. Bovendien zijn er voldoende hybride all-electric ready warmtepompen op de markt.	Spoor 2
4	Gebouwde omgeving	Vanwege de kosten en de risico's valt het sterk te betwijfelen dat waterstof als energiebron voor woningen is toe te passen, voor (sommige, grote) bedrijven	Voor warmtevoorziening woning zetten we in op duurzaam gas uit mestvergisting en niet op waterstof	Spoor 2

		ligt dat anders.		
4	Gebouwde omgeving	Bij tekst Energieloket ook vermelden de doorverwijzing voor onafhankelijk advies naar Startpunt Duurzaam in De Koppel. Komt Energieloket Hardenberg in plaats van de duurzaamheidsgidsen en/of Energiek Hardenberg?	Het Energieloket Hardenberg bestaat uit digitaal en fysiek deel. Fysieke deel is Startpunt dat is ondergebracht bij De Koppel. In tekst verstaan we onder Energieloket dus zowel het digitale platform als het fysieke deel (Startpunt met o.a. energiecoaches) dat is ondergebracht bij NAC De Koppel. Het Energiek Hardenberg en het Energieloket zijn verschillende organisaties met andere doelen. Geen tekstaanpassing.	Spoor 2
4	Gebouwde omgeving	Wat mist is de optie voor "TEO & TEA" (Thermische Energie uit Oppervlaktewater of uit Afvalwater. Wordt wel genoemd op blz. 39 bij het zwembad.	De mogelijkheden van thermische energie uit oppervlaktewater en afvalwater waren onderdeel van de verkennende studies naar grootschalige warmtenetten in Hardenberg. Mede op basis van die studies is het ontwikkelen van dergelijke grootschalige warmtenetten nu niet haalbaar. Voor kleinschalige warmtenetten zien we wel mogelijkheden en daarbij komt TEO of TEA als bron mogelijk weer in beeld.	Spoor 3
4	Gebouwde omgeving	Bevordering toepassing duurzame (en	Circulaire economie is geen	Spoor 6

		ook: herbruikbare!) bouwmaterialen zou hier expliciet genoemd kunnen worden: Dit scheelt veel CO2 uitstoot! NB Op dit moment is van ondersteuning nog geen sprake, integendeel: het duurt 21 weken om tot een Omgevingsvergunning te komen voor een gebouw met duurzame bouwmaterialen!	onderdeel van het energieprogramma. Circulaire economie wordt uitgewerkt in een afzonderlijke programma.	
4	Gebouwde omgeving	Tekst Spoor 6 over nieuwbouw wat minder abstract maken door voorbeelden te benoemen als groendaken, minimale bestrating en hemelwater opslag. En welk beleid is/komt er om verdere verstening in woonwijken tegen te gaan (op dit moment neemt het alleen nog maar toe)?	Dit is geen onderdeel van het Energieprogramma maar van het programma Klimaat water en biodiversiteit. Het is onderdeel van de nog in ontwikkeling zijnde gezonde en groene maatlat.	Spoor 6
5	Bedrijventerreinen en industrie	Wellicht goed om de rol van de gemeente hier nog in te duiden, zoveel mogelijk faciliteren, op welke manier?	Gemeente faciliteert ontwikkeling Smart Energy Hub's op haar bedrijventerreinen o.a. met kennis en inzet procesmanager. De tekst is hierop aangescherpt.	Spoor 7
5	Bedrijventerreinen en industrie	Bij Acties wordt in 1e actie Smart Energie Hub gekoppeld aan toepassen duurzame gassen. Op welke manier zijn de bedrijven verantwoordelijk voor het toepassen van duurzame gassen? Verwacht gemeente dat bedrijven op een bedrijventerrein zelf groen gas of	Suggestie wordt overgenomen. Smart Energie Hub blijft in spoor 7 en biogas hub in spoor 10.	Spoor 7 Spoor 10

		waterstof gaan produceren? Suggestie is hier de splitsing te maken tussen Smart Energy Hubs en bijvoorbeeld Biogashubs. De twee hubs zijn vaak niet direct aan elkaar gekoppeld. De biosgashubs zijn, na opwaardering naar groen gas, gekoppeld aan het regionale net.		
5	Bedrijventerreinen en industrie	Waar is de multifunctionaliteit in de Smart energy Hub uit het begin en hoe omgaan met ruimte? Energie of elektriciteit benoemen? Gas puur voor verwarming of ook als feedstock?	Wij zien dit als uitwerkingsvragen die in de concrete uitwerking van de Smart Energy Hubs verder uitgewerkt moeten worden samen met de bedrijven. Geen tekstaanpassing	Spoor 7
5	Bedrijventerreinen en industrie	Zijn Smart Energy Hub's te combineren met woonwijken, dan mogelijk makkelijker richting energieneutraal!	De focus bij de ontwikkeling van de Smart Energy Hubs ligt op de bedrijventerreinen en de industrie. Een koppeling naar woningbouwopgaven is nu niet in beeld. Energie-neutraal is geschrapt als ambitie en doel bij nieuwbouw. Geen tekstaanpassing.	Spoor 7
5	Bedrijventerreinen en industrie	Bij onderdeel STRAKS ook opnemen streven naar energiepositief	Dit kan het resultaat zijn van een Smart Energy Hub, maar is voor nu geen doel op zich. Geen tekstaanpassing	Spoor 7
5	Bedrijventerreinen en industrie	Welke capaciteit heeft het net in Hardenberg in 2030? Hoe kom je dan	Over de benodigde netverzwaringen zijn we in overleg met Enexis.	Spoor 7

		boven de 50% benutting van het elektriciteitsnet?	Onderdeel van dit overleg is het inbrengen van de gemeentelijke groeiambities die mede voortkomen uit afspraken tussen Rijk en Regio Zwolle (NOVEX-gebied). Geen tekstaanpassing	
5	Bedrijventerreinen en industrie	Enexis vragen waar in het net voor hen nu en in 2030 de bottlenecks zitten, daaronder wil je graag de 'hub gedachte' toepassen!	Enexis is nauw betrokken bij de ontwikkeling van de Smart Energy Hub op Broeklanden. Dit is aanvullend opgenomen in tekst	Spoor 7
5	Bedrijventerreinen en industrie	Waarom zou netbeheerder in toekomst geen rol kunnen hebben bij gesloten distributiesystemen?	De tekst geeft niet aan wie welke rol in de toekomst neemt of krijgt in de ontwikkeling van gesloten distributiesystemen als mogelijkheid om tot een toekomstbestendige en duurzame energievoorziening op onze nieuwe bedrijventerreinen te komen. We vinden het nu te vroeg om dit al te duiden. Maar een rol voor de netbeheerder wordt daarmee niet uitgesloten. Geen tekstaanpassing	Spoor 7
5	Bedrijventerreinen en industrie	Mogelijk wil je ook sturend zijn in welke bedrijven bij elkaar passen qua energieprofiel op nieuwe bedrijventerreinen?	We nemen deze suggestie niet over. Geen tekstaanpassing.	Spoor 7
5	Bedrijventerreinen en	IKA zit in inventarisatiefase voor Smart	Belang ontwikkeling Smart Energy	Spoor 7

	industrie	Energy Hub en er zijn mandateringen uitgestuurd. Met provincie is sprintsessie gepland voor grotere verbruikers en lagere categorie bedrijven. Haardijk, Nieuwe Haven, Bruchterweg zijn de data aan het inventariseren.	Hub's voor andere bedrijventerreinen dan Broekland wordt breed gedeeld en onderkend. Is ook opgenomen in Spoor 6 Energieprogramma. Geen tekstaanpassing nodig.	
5	Bedrijventerreinen en industrie	Wat zijn effecten vertraging proces netcongestie aanpak? De groei vertraagt maar wat zijn daar dan weer de neveneffecten van? Veel ondernemers hebben omvang probleem niet in beeld.	We werken samen met de bedrijven, de netwerkbedrijven en andere partners aan de aanpak netcongestie. Dit is ook opgenomen in de sporen 7 en 13 t/m 15 van ons Energieprogramma. Geen tekstaanpassing nodig.	Spoor 7 Spoor 13 Spoor 14 Spoor 15
5	Bedrijventerreinen en industrie	Met huidige beschrijving lijkt het alsof er een denkbeeldig hek om het industrieterrein wordt geplaatst voor de afbakening van de Smart Energy Hub. Vraag is of het niet verstandiger is om breder te kijken en voor de aanpak (van Smart Energy Hubs) ook de nabije/omliggende gebouwde omgeving mee te nemen; kan wellicht onderdeel zijn van de oplossing of de smart hub versterken c.q. synergievoordeel opleveren. Denk aan overschot huishoudens (zonnestroom) benutten/bufferen door industrie en restwarmte industrie voor verwarming gebouwde omgeving.	De focus bij de ontwikkeling van de Smart Energy Hubs ligt op de bedrijventerreinen en de industrie. Een koppeling naar omliggende gebouwde omgeving is denkbaar maar daar ligt nu niet de focus op. Geen tekstaanpassing.	Spoor 7

5	Bedrijventerreinen en industrie	Voeg bij NU zonnepanelen op bedrijfsdaken toe	Suggestie is overgenomen.	Spoor 7
5	Bedrijventerreinen en industrie	Suggestie is om maximaal in te zetten op productie van groene stroom. Bij overschotten en ter preventie van overbelasting van het net, waterstof productie opzetten.	Kennis genomen van de suggestie. Focus ligt op realiseren Smart Energy Hub's en in kader programmeringsafspraken provincie bij windprojecten op bedrijventerreinen. We staan open voor toepassing en pilots met waterstof.	Spoor 7
6	Mobiliteit	Op welke manier raakt de elektrificatie van vervoer het vraagstuk netwerkcongestie? Publieke laadpunten kunnen aan de ene kant congestie veroorzaken, maar ook juist meehelpen aan het congestieprobleem. Als inwoners gestimuleerd worden om juist overdag aan een publiek laadpunt hun auto te laden i.p.v. om 6 uur 's avonds hun auto thuis te laden (bijvoorbeeld door prijs stimulering), kan dit de netcongestie juist helpen. Maar als er laadpalen geplaatst worden en iedereen gaat op de drukke avondmomenten alsnog laden, zal dit juist het congestieprobleem verergeren. Kan de gemeente hier een rol in pakken of ligt dit echt bij de bedrijven?	Beide kanten van de medaille zijn in tekst opgenomen. Zowel negatieve impact op netcongestie als mogelijkheid om o.a. slim laden bij te dragen aan het verlichten van de netcongestieproblemen	Spoor 8
6	Mobiliteit	Deelbaar maken voorzieningen voor elektrificatie eigen wagenpark in de	We geven deze suggestie door aan Openbaar Gebied die bezig is met	Spoor 8

		avonduren voor eigen ambtenaren?	de uitwerking van de elektrificatie van ons eigen wagenpark. Geen tekstaanpassing.	
6	Mobiliteit	Mogelijk ook nog ambitie op logistiek opnemen? Combi bouwlogistiek?	Zie eerdere reactie bij nieuwbouw op suggestie rond Schoon en Emissieloos Bouwen. Geen tekstaanpassing in spoor 8. Is onderdeel tekstaanpassing spoor 6	Spoor 8 Spoor 6
6	Mobiliteit	Zwaar logistiek lijkt ook naar elektrificatie te gaan en kranen t/m 60 ton zijn al elektrisch te krijgen. Beter in tekst lijn aan te houden van Elektrificatie en andere opties tenzij.	Tekst is aangepast. Elektrificatie zwaar transport en als dat niet lukt komen alternatieven in beeld.	Spoor 8
6	Mobiliteit	In laadstrategie opnemen dat laden per definitie netbewust gebeurt	Laadstrategie is al vastgesteld. Daarin is slim laden opgenomen. In tekst energieprogramma is netbewust laden toegevoegd	Spoor 8
6	Mobiliteit	Impact van elektrificatie mobiliteit is zeer stevig op elektranet/netcongestie (hoge piekvragen en hoge gelijktijdigheid). Daarom in het actieprogramma ook actiepunten voor uitwerken? (bijvoorbeeld beperken piekvragen, piekshaving, opslag, anders). Dit	In tekst is zowel de mogelijk negatieve impact van elektrificatie vervoer op netcongestie als mogelijkheid om o.a. via slim laden bij te dragen aan het verlichten van de netcongestieproblemen	Spoor 8

		voorkomt en/of beperkt problemen elders (nieuwbouw, bestaande bouw).	opgenomen	
6	Mobiliteit	Maakt de gemeente ook een laadvisie?	Gemeente heeft laadstrategie vastgesteld. Informatie toegestuurd naar participant Geen tekstaanpassing	Spoor 8
6	Mobiliteit	Bij de lobby naar openbaar vervoerders, benadrukken: de prijs van kaartjes voor het OV, de dienstregelingen en de hoeveelheid materieel spelen een grote rol in de keuze van een transportmiddel	Suggestie valt buiten het bestek van dit energieprogramma. We geven de suggestie door aan onze vervoermedewerkers	Spoor 8
7	Opwek duurzaam gas	Bij realisatie ambitie duurzaam gas uit mestvergisting komt het risico wel erg veel bij de ondernemer te liggen. En dit om de ambitie van de overheid te bewerkstelligen. Om dit rond te krijgen zou er ook risicodragend vermogen of zekerheden vanuit diezelfde overheid mogen komen. Uw ambitie voor duurzaam gas komt omgerekend uit op bijvoorbeeld 9000 melkkoeien.	De gemeente ondersteunt agrariërs met kennis en informatie bij de ontwikkeling van biogas en groen gas uit mono-mestvergisting. Dit doen we samen met de netwerkbedrijven. Insteek is te komen tot sluitende businesscases om vandaaruit biogas of groen gas te produceren en in te voeden op het net. Deze benadering is er juist op gericht de risico's voor de ondernemer te beperken. Daarbij bieden we onder voorwaarden en binnen de grenzen van de staatssteunmogelijkheden, financiële ondersteuning in de aanloopfase bij dergelijke initiatieven. We hebben de tekst op	Spoor 10

			het punt van ondersteuning geconcretiseerd.	
9	Wat is er nodig	Meer samenwerking en uitwisseling gewenst. We moeten samen dezelfde boodschap uitdragen!	Dit is onderdeel van de aanpak in spoor 15 communicatie, participatie en samenwerking	Spoor 15
7a	Opwek elektriciteit met zon en wind	Op welke manier ondersteunt de gemeente de energiecoöperatie? Dit komt niet terug in de actielijst.	De gemeente ondersteunt de energiecoöperatie financieel en met kennis. Dit staat ook in de actielijst. Geen tekstaanpassing	Spoor 9
7a	Opwek elektriciteit en duurzaam gas	Impact Energieneutraal voldoende duidelijk bij gemeente? Gekozen vanuit communicatie-oogpunt inwoners. Echter dan wel ergens toelichten dat niet bedoeld wordt dat vraag en aanbod van energie binnen gemeentegrenzen in balans is.	Term energieneutraal is geschrapt	H7 Opwek elektriciteit en duurzaam gas
7a	Opwekken elektriciteit uit zon en wind	Hoe wordt monitoring van de programmeringsafspraken meegenomen?	De programmeringsafspraken worden tweejaarlijks gemonitord. Tekst is aangepast.	Spoor 9
7a	Opwekken elektriciteit uit zon en wind	Discussie over opgave grootschalige opwek stroom na 2030. Hoe kunnen we daarin voorzien? Regelen we dit nationaal via kernenergie en wind op zee, of is er ook dan nog een lokale/regionale opgave?	In het Energieprogramma is er van uit gegaan dat de resterende opgave na 2030 wordt gerealiseerd via wind op zee en kernenergie en niet tot een extra opgave voor Hardenberg leidt. Tegelijkertijd is de onzekerheid rond dit uitgangspunt	Spoor 9

			benoemd. Geen tekstaanpassing	
7a	Opwekken elektriciteit uit zon en wind	Inzet kleine windmolens op bedrijventerreinen met een goed windregime?	Vooralsnog zijn de mogelijkheden voor kleine windmolens beperkt tot agrarische bedrijven.	Spoor 9
7a	Opwekken elektriciteit uit zon en wind	Wanneer komt kernenergie beschikbaar en tegen welke energiekosten? Na 2040? Dan nu niet als zekerheid poneren	Kernenergie is Rijksbeleid. Tekst ligt in lijn met hetgeen het kabinetstandpunt.	Spoor 9
7b	Opwek duurzaam gas	Wellicht ook goed om Enexis ergens te noemen. Voor biogasclusters is Enexis nodig m.b.t een elektra aansluiting. Dit kan ook onder het kopje: Wat is de opgave?	Mogelijke rol Enexis is toegevoegd	Spoor 10
7b	Opwek duurzaam gas	Zien jullie hier nog een rol voor de netbeheerder in? Hoe ziet deze verkenning er in de praktijk uit?	Eerder is in dit traject samen opgetrokken met de netwerkbedrijven. Dit willen we ook in de toekomst doen. De tekst is daarop aangepast. Ter duiding van "verkenning" is "lobbyen" toegevoegd.	Spoor 10
7b	Opwek duurzaam gas	We moeten meer gaan doen met waterstof. De mogelijkheden worden in het energieprogramma te weinig belicht of onderzocht. De gasbuizen liggen er al, dus de infra is er al.	We werken al jaren samen met de netwerkbedrijven aan de mogelijke toepassing van duurzame gassen in onze gemeente. In dat kader is ook naar het gasnetwerk gekeken. Conclusie is dat vooralsnog de potentie van groen gas uit mest- en co-vergisting het meeste perspectief biedt voor de benutting van de	Spoor 10

			bestaande gasinfrastructuur en toepassing bij woningen en bedrijven. Het voldoende beschikbaar zijn van groene waterstof komt pas na 2035 in beeld. De verwachting is dat die groene waterstof dan vooral beschikbaar komt voor de zware industrie (chemie) en het zware transport. Om die reden is waterstof in het Energieprogramma op meerdere plekken wel benoemd, lobbyen we voor een aansluiting op de waterstof Backbone en staan we open voor kleinschalige oplossingen. Geen tekstaanpassing	
7b	Opwek duurzaam gas	Waterstof kan ook uit syngas (vergassing van regionale houtige biomassa) of biogas gewonnen worden	Klopt. Tekst is genuanceerd.	Spoor 10
7b	Opwek duurzaam gas	Getallen roepen vraagtekens op mede omdat daadwerkelijke productie van bedrijven nu lager ligt.	Getallen zijn uit tekst gehaald omdat deze vragen oproepen.	Spoor 10
7b	Opwek duurzaam gas	Ook mono-mestvergisting als buurtvergister opnemen?	Suggestie is niet overgenomen.	Spoor 10
7b	Opwek duurzaam gas	Productie van waterstof in de gemeente Hardenberg? Kan met overschotstroom of syngas	Dit valt binnen de mogelijkheden van de genoemde mogelijkheden rond pilots met waterstofgas. Reststroom en syngas zijn	Spoor 10

			toegevoegd in tekst actie.	
7b	Opwek duurzaam gas	Waterstof kan ook gebruikt worden voor verwarmen. Niet door het te verbranden, maar door er stroom van te maken en dan met hulp van de efficiëntie van warmtepompen, te gebruiken. Op die manier is 2-3 keer minder waterstof nodig dan bij verbranding!!!	Dit bevestigt dat waterstof een energiedrager is die efficiënt moet worden ingezet	Spoor 10
9a	Betaalbaarheid	Wellicht dat de gemeente een rol kan pakken, waarin wijken met een grotere armoede niet volledig over hoeven op all-electric. De overstap naar een hybride variant zorgt ervoor dat er geen enorme investeringen aan de voorkant nodig zijn.	Dit wordt meegenomen in de uitwerking van het Warmteprogramma en de uitwerking van Warmte Uitvoeringsplannen. Geen tekstaanpassing	Spoor 12
9a	Betaalbaarheid	In spoor 12 staat "Het Energieloket Hardenberg ondersteunt inwoners in de lagere inkomensgroepen met een koop- of huurwoning. Dit in aanvulling op de maatregelen van Vechtdal Wonen voor de sociale huur en op de instrumenten die we inzetten voor armoedebestrijding. " Waarom wordt Vechtdal Wonen hier expliciet genoemd?	Vechtdal Wonen is hier uit de tekst gehaald	Spoor 12
9b	Innovatie en kennisontwikkeling	Is er een rol weggelegd voor de netbeheerder? Wellicht kan een bijdrage worden geleverd aan een wijkavond met presentaties of een andere vorm.	Wij waarderen het aanbod van de netbeheerder en maken daarvan graag gebruik op het moment dat daartoe concreet aanleiding is.	Spoor 13

			Geen tekstaanpassing nodig	
9b	Innovatie en kennisontwikkeling	Energie Hub kennis delen. Is nodig! Kennis en innovatienetwerk en ontstaat nieuwe business.	Kennisdelen over Smart Energy Hub's is opgenomen als actie in spoor 13. het belang ervan wordt onderschreven. Geen tekstaanpassing	Spoor 13
9b	Innovatie en kennisontwikkeling	Bij 'straks': Ook expliciet richten op gebouwde omgeving (mini warmtenetten, collectieve (bodem)warmtepompen, isoleren, opslaan en gebruik overschot PV, etc.).	Tekst is aangepast met toevoeging van o.a. micro-warmtenetten en (bodem)warmtesystemen.	Spoor 13
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Bij wat is de opgave toevoegen dat naast Smart Energy Hubs en slim laden ook het gebruik van duurzame gassen of micro-warmtenetten bij kan dragen aan het oplossen van het toekomstige netcongestieprobleem.	Suggesties is toegevoegd aan tekst	Spoor 14
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Acties Eerste punt: Het klopt inderdaad dat batterijen het net kunnen ontlasten, maar er zit ook een risico aan batterijen voor wat betreft netcongestie. Dit zien we zowel bij bedrijven als bij thuisbatterijen terugkomen. Op het moment dat men gaat handelen op de onbalansmarkt/dagmarkt kan dit lokaal juist tot extra netcongestieproblemen lijden. Om een voorbeeld te noemen als het heel hard waait, wordt er een	In tekst is toegevoegd dat randvoorwaarde is dat batterijen slim worden ingezet ter ontlasting van het net.	Spoor 14

		overschot geproduceerd op de Noordzee. Dit zorgt voor een lage dag marktprijs, waardoor de batterij massaal wordt opgeladen. Terwijl in de gemeente Hardenberg het net dit op dat moment tegen zijn capaciteit aan zit, waardoor dit lokaal lijdt tot extra netcongestieproblemen. Wellicht goed om ook de risico's van (thuis)batterijen aan te geven, hier of in een eerder stuk. Een batterij slim inzetten t.b.v. het ontlasten van het net, zijn wij natuurlijk altijd voor.		
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	In uitwerking van dit spoor staat energie, maar het gaat puur over elektriciteit. Neem warmte mee. Bufferen warmte is goedkoper en vaak nuttiger dan bufferen elektriciteit.	Warmte en met name de mogelijkheden die warmtebuffers bieden zijn toegevoegd aan de tekst	Spoor 14
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Aanvullend: beperken en voorkomen van (gelijktijdige) piekvragen (industrie, Elektrisch vervoer, etc.)	Aanvulling is overgenomen in tekst	Spoor 14
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Gemist wordt de RO-component: dus wat er is nodig om netcongestie op te lossen. O.a. fysieke ruimte bieden voor verzwaring van het laagspanningsnet: LS-kastjes op verschillende plekken.	Verzwaring van het laagspanningsnet wordt nader geregeld in een samenwerkingsovereenkomst tussen Enexis en gemeente. Onderdeel van de overeenkomst is het ruimtelijk mogelijk maken van de netverzwaring.	Spoor 14

			De tekst is hierop aangepast.	
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Wil de gemeente niet specifiek ingaan op de uitbreiding van de HS/MS stations. Weliswaar afhankelijk vergunningverlening, maar Enexis heeft station Hardenberg (2027), Dedemsvaart (2028) en een nieuw station (ca. 2035) in haar investeringsplan opgenomen.	Is toegevoegd in tekst onder "NU"	Spoor 14
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Ambitie voert de boventoon en rekenen bij aanpak netcongestie op innovatie om de energieproductie/behoefte af te vlakken. Hier valt voor specifiek landbouw niet veel te halen, behalve: mono-mestvergisting en het vergroten van de zelfvoorzienendheid van agrarische bedrijven (in de haarvaten van het netwerk) naar 60%. Dit laatste levert een daadwerkelijke verlichting van de netcongestie op.	Het vergroten van de zelfvoorzienendheid van agrarische bedrijven is toegevoegd als element in de aanpak netcongestie. Dat geldt ook voor de bijdrage van duurzaam gas uit onder andere mestvergisting	Spoor 14
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Agrarische bedrijven kunnen een forse bijdrage leveren door zelfvoorzienend te worden maar dat stuit op economische uitvoerbaarheid door de te beperkt toegestane hoogte. Een ashoogte van 35 meter is noodzakelijk, al dan niet gebonden aan een locatie specifieke windberekening.	Het windbeleid van de gemeente Hardenberg gaat uit van een ashoogte van 25 m. Dit beleid wordt in het kader van dit energieprogramma nu niet aangepast	Spoor 14
9c	Energiebeschikbaarheid	Op agrarische bedrijven wordt veel	We werken, zoals aangegeven in het	Spoor 14

	eid & aanpak netcongestie	energie opgewekt, maar bij teveel opwekking worden ze afgeschakeld. Het moet snel mogelijk worden dat we te allen tijde voor ons zelf op kunnen blijven wekken voor eigen gebruik en indien mogelijk op te slaan.	energieprogramma, samen met onze partners aan de aanpak van netcongestie. Geen tekstaanpassing.	
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Wat is de huidige stand en wat is de planning voor Hardenberg qua vraag en behoefte elektriciteit?	Voor deze vraag verwijzen we naar de jaarlijkse monitor Duurzaam Hardenberg en straks de energiemonitor Hardenberg	Spoor 14
9c	Energiebeschikbaarheid & aanpak netcongestie	Gemist wordt dat er in de toekomst veel meer koeling nodig is in woonhuizen, vanwege de warme zomers. De vraag naar airco's zal alleen maar stijgen, waar natuurlijk ook rekening mee moet worden gehouden bij de capaciteit van het openbare net. Dit is uiteraard geen energiebesparing, maar kan ook niet gezien worden als energievervalsing om een aangenaam woonklimaat te hebben. (oudere mensen onder vinden veel hitte stress!!). Het voordeel is in de zomer dat bij een hoge zonne-energie productie deze vervolgens direct en zinvol kan worden ingezet, waardoor de zonnepanelen minder snel zullen afschakelen. In de winter kan de airco als verwarming worden ingezet. Op deze wijze komen er uiteraard ook meer warmtepompen met een dubbele functie	Het belang van koeling wordt onderkend en is meegenomen in onze aanpak van de Transitievisie Warmte. Het zal ook onderdeel uitmaken van ons nieuwe Warmteprogramma dat we in 2025 opstellen. Dit is uitgewerkt in het Transitiepad Gebouwde omgeving spoor 1 en spoor 2	Spoor 1 Spoor 2

		<p>met een COP van 3 weliswaar, maar op deze wijze verbruiken we ook minder gas. Subsidie t.a.v. het stimuleren van airco's is te overwegen.</p> <p>Uiteraard kan een thuisaccu ook het directe verbruik verhogen van circa 25 naar 50 %, hetgeen ook bijdraagt aan verlaging van netcongestie. Subsidie t.a.v. het stimuleren van thuisaccu's is te overwegen.</p>		
9d	Communicatie, participatie & samenwerking	Bekendheid energieloket is aandachtspunt. Dit kan beter.	In spoor 15 hebben we toegevoegd dat we ons inspannen om de bekendheid van het energieloket continue te verbeteren	Spoor 15
9d	Communicatie, participatie & samenwerking	Ook 50% lokaal eigendom bij duurzaam gas i.v.m. bevorderen draagvlak? Waarom wel bij duurzame opwek elektriciteit en niet bij duurzame opwek gas? Zal draagvlak bij omwonenden voor vergisters verhogen.	De afspraak 50% lokaal eigenaarschap is in de RES gemaakt voor de opwek van elektriciteit vanuit wind en grootschalige zon op land. Er is geen afspraak over het eisen van 50% lokaal eigenaarschap voor de opwek van duurzaam gas. Bij de ontwikkeling van groen gas is de uitgangssituatie anders en spelen ook andere transitieopgaven nadrukkelijk een rol. Geen tekstaanpassing.	Spoor 15

9d	Communicatie, participatie & samenwerking	Hoe kan de gemeente de bewoners bereiken en enthousiasmeren om zelf deel te nemen aan kleinschalige lokale warmteprojecten? Ook hiervoor geldt vanuit EST 2.0 een ambitie van 50% lokaal eigenaarschap en zeggenschap.	Dit wordt onderdeel van het uit te werken warmteprogramma in 2025. Overigens maakt Hardenberg geen onderdeel uit van EST 2.0.	Spoor 15
9d	Communicatie, participatie & samenwerking	De centrale plek van het Energieloket vereist dan ook wel een expliciete inspanning op het terrein van deskundigheidsbevordering.	Dit is toegevoegd	Spoor 15